

**TARİXDƏ İZ BURAXAN DAHİMİZ – NİZAMİ
GƏNCƏVİ**

**OUR GENIUS WHO LEFT A MARK IN HISTORY –
NIZAMI GANJAVI**

**НАШ ГЕНИЙ, ОСТАВИВШИЙ СЛЕД В ИСТОРИИ –
НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ**

Sevil VƏLİYEVA

Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim

sevil-veliyevaSDU@mail.ru

Summary

Nizami Ganjavi is a prominent representative of world literature, a great Azerbaijani poet and thinker, who always thinks about humanity and glorifies humanistic, moral and ethical ideas with his rich and comprehensive creativity. Justice, peace, humanity, mercy, morality, kindness, diligence, friendship, brotherhood, goodness and other moral qualities were reflected in his five works entitled “Khamsa”. Throughout history, these works have had a powerful effect on the upbringing of generations, and new generations have received wise advice from him. The admonitions of the great Nizami play a great role in the upbringing of every human being.

Key words: genius poet, poem, upbringing, education, perfection

Резюме

Низами Гянджеви – выдающийся представитель мировой литературы, великий азербайджанский поэт и мыслитель, который своим богатым и разносторонним творчеством всегда думает о человечестве и воспекает гуманистические, моральные и этические идеи. В его пяти произведениях под названием «Хамса» отражаются моральные качества, как справедливость, мир, человечность, милосердие, нравственность, доброта, трудолюбие, дружба, братство, добро и так далее. На протяжении всей истории эти произведения оказали сильнейшее влияние на

воспитание поколений, и новые поколения получали от него мудрые советы. Подведя итог к сказанному, можно сказать, что учение великого Низами играет важную роль в воспитании каждого человека.

Ключевые слова: гениальный поэт, стихотворение, воспитание, образование, совершенство

“Bütün Azərbaycan xalqı Nizami Gəncəvi ilə fəxr edir... O bu torpaqda yaşayıbdır, bu torpaqda yazıbdır. Onun yazdığı əsərlər bütün dünyada məşhurdur. Təsəvvür edin, 850 il bundan öncə bu qədər böyük əsərlər yaratmaq!.. Bu əsərlər tək cə şəirdən ibarət deyildir, onların hər birində böyük elm var, böyük fəlsəfə var, dahi fikirlər var. Buna görə onun əsərləri də yaşayır, özü də yaşayır”. Bu sözləri Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tarixdə iz buraxan dahimiz barədə söyləmişdir.

Dahi şair və böyük tərbiyəçi olan Nizami Gəncəvinin təhsil, təlim, tərbiyənin bir sıra ümumi məsələləri haqqında bu gün də öz əhəmiyyətini itirməyən dəyərli fikir və ideyaları var. Şəxsiyyətin formalaşmasına təsir edən amilləri “Xəmsə”də qeyd etmiş, hər bir amilin əhəmiyyəti barədə poemalarında müvafiq dəyərli fikir və ideyalar irəli sürmüşdür.

Dahi Nizami yaxşı adamlarla münasibətdə olmağı, bədəsil insanlardan uzaq olmağı, elmi, mərifətli adamlarla dost olmağı yaxşı tərbiyənin əsas şərtlərindən biri hesab edərək yazmışdır:

Bədəsil olarsa əgər bir adam,
Qırmızı gövhəri saraldar tamam.
Ağıllı adamla dost olsan əgər,
Elmi, mərifəti sənə də keçər (3, 115-116).

Böyük maarifpərvər Nizami elmə, təhsilə, təlim-tərbiyəyə, pedaqoji prosesə daha böyük önəm vermiş, kamil insanın formalaşmasında elmə, biliklərə yiyələnməyin çox böyük rol oynadığını qeyd etmişdir.

Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs,
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz.

Özünə öyüd-nəsihət vermək, özünü ruhlandırmaq, öz nöqsanını etiraf etmək, özünü qiymətləndirmək və s. kimi özünütərbiyə üsullarından əsərlərində geniş bəhs etmişdir. “İsgəndərnamə” poemasından:

Nizami susmağa adət et, ancaq,
Deyilməz sözləri danışma, burax!

Dahi şair şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafında təhsil, təlim və tərbiyənin əhəmiyyətinin böyüklüyünü, özünütəhsilin və özünütərbiyənin rolunun əvəzsiz olduğunu, müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşması üçün sağlam mühitin vacibliyini, halal zəhmətlə, fədakarlıqla, fiziki kamilliyə yiyələnməyin mümkünlüyünü, həmrəylik, dostluq və yoldaşlıq kimi insanlığa xas olan keyfiyyətlərə sahib olmağı əsərlərində dahiyənə ifadə etmişdir.

Nizami düzlük, mərdlik, sadəlik, xoşxasiyyətlik kimi keyfiyyətləri gənc nəsilə təbiyə etməyi məsləhət bilirdi. Nizamiyə görə düzlük və doğruculuq böyük mərdlikdir. Nizami həddən artıq yumşaq, mülayim olmağı, yersiz təvazökarlığı ciddi nöqsan saymışdır. Nizami hər cür fəaliyyətdə orta mövqeyin tutulmasını məsləhət görür. Çoxun da, azın da zərərli olduğunu bildirir.

Səbirli olmaq, sirr saxlamaq, qənaətcil olmaq yüksək əxlaqi keyfiyyətlər sayılır. Nizami öz dəyərli misralarında bu əxlaqi keyfiyyətləri dilə gətirir və insanlara səbirli olmağı, sirr saxlamağı, qənaətcil olmağı tövsiyə edir. Bu istiqamətdə Nizami misralarından bir neçə nümunəyə diqqət yetirək:

Səbir etməklə insan yetər kamına
Yavaş-yavaş çatar dilaramına...
Ovçu səbirsizlik göstərsə əgər,
Ovu nişanəyə dəyməz, yan gedər (4, 74).
Hər kim qənaətlə əgər şad olar,
O, hörmətli olar, sərəzəd olar.
Kim saxlasa dilini, görməz canı xətanı,
Dil gətirər başlara, hər bəlanı, xətanı.

Nizami Gəncəvi müəllim və tərbiyəçilərin fəaliyyətinə əsərlərində geniş yer vermişdir. Dahi şair yaratdığı qəhrəmanların

uşaqlıq və gənclik dövrlərini təsvir edərkən onların təlim-tərbiyəsində mühüm rol oynayan müəllimlərdən də hörmətlə söhbət açmışdır. Nizami əsərlərindəki müəllimlərin: Büzürcümehr, Mənzər, Niqumaş, Ərəstun və başqalarının şagirdlərinin bir şəxsiyyət kimi yetişməsində, xarakterinin formalaşmasında, əxlaqi keyfiyyətlərin mənimsəmələrində böyük rol oynadığını qeyd edirdi. Onun fikrincə, müəllim özünün mədəni davranışı, yüksək mənəviyyatı, əxlaqi, biliyi, dünyagörüşü ilə öz şagirdlərinə örnək olmalıdır. Onun təsvir etdiyi müəllimlər yüksək ağıl, ensiklopedik bilik, gözəl mənəviyyət sahibi olmuşlar. Xosrovun müəllimi Büzürcümehr də belə müəllimlərdən biridir. Xosrov da müəllimindən bilik alır, hikmət öyrənir, hər şeyin sirlərini mənimsəyirdi. Şairin fikrincə, yaxşı müəllimin şagirdi müəllimindən də yüksəkdə durmalıdır.

Nizami müəllimi Günəşə bənzədərək, onun mənəvi paklığına, müəllim nümunəsinə, müəllim sözünə, müəllim nüfuzuna böyük əhəmiyyət verirdi. Nizaminin qəhrəmanları öz müəllimlərinə böyük hörmət bəsləmiş, hətta şahlıq taxtına oturandan sonra belə öz müəllimlərini unutmamış, onlara hörmətlə yanaşmışlar. İsgəndər alimləri öz ətrafına toplamış, “alimdir gözümdə əziz olan”, deyər fərman vermişdir. Nizaminin müdrik, dahiyənə kəlamları bu gün də müəllimləri kamilliyə səsləyir, yetişən gənc nəslə elmin açarlarını verməyə, öz gücü çatan köməyi başqalarından əsirgəməməyə çağırır.

Nizaminin nəsihətəməz əsərlərində təlim və tərbiyənin bütün sahələri öz əksini tapmış və Azərbaycan təhsilinin inkişafında, yetişən gənc nəslin təlim və tərbiyəsində Nizami ideyalarından istifadə etmək hər zaman fayda verər və Nizami irsi əməyə, zəhmətə qatlaşmaqda, elm, bilik qazanmaqda, peşə, sənət dalınca getməkdə, yaxşı dostlar tapmaqda, ümumiyyətlə, kamil bir insan kimi formalaşmaqda gənclərə əsrlər boyu tərbiyəçi olmuş, yol göstərən işıqlı, ziyalı müəllim olmuşdur.

Nizami irsi gənc nəslin tərbiyəsində misilsiz rola malikdir. Əsərlərində əxlaqi dəyərlərə hər zaman yer ayırmış, əxlaqi görüşləri ilə xeyirxahlıq ideyalarını tərənnüm etmişdir. Dahi şairə

görə, dünyada yaşamağın əsas məqsədi xeyirxah işlər görmək, ətrafdakılara yaxşılıq etməkdir.

Həmişə dünyada yaxşılıq axtar,
Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var.
Yaxşı ad almışla yaxşı ol müdam,
Yoxsa, axır özün olarsan bədnam (3, 115).

Şairə görə, xeyirxahlığı, yaxşılığı bacarmayan insanlar “böyük insan” şərəfinə nail ola bilməzlər:

Yaxşılıq etməsən əgər insana,
Böyüklük şərəfi verilməz sana (5, 158).

İstər humanitar fənlərin tədrisi prosesində, istərsə də təbiət-riyaziyyat fənlərin tədrisində Nizami irsinin rolu əvəzənməzdir, belə ki, onun əsərlərində ədəbiyyat, dilçilik, tarix, musiqi, təsviri incəsənət, fizika, həndəsə, kimya, biologiya, coğrafiya və s. ilə bağlı çox dəyərli fikirlər, zamanı qabaqlayan ideyalar kifayət qədərdir. Tarix fənnindən bəhs etsək vurğulamaq olar ki, “İsgəndərnamə” əsərində bir sıra tarixi hadisələr təsvir olunmuş, coğrafiya fənnindən bəhs etsək deyə bilərik ki, yazdığı əsərlərin birində Bərdə torpağının gözəlliklərindən bəhs etmişdir. Musiqi fənni üzrə “Xəmsə”də 20-yə yaxın musiqi alətlərinin adı məhz dahi şairimiz tərəfindən ilk dəfə çəkilməmişdir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, Nizami oxucularının hər yeni nəsli hər dəfə onun parlaq istedadının açılmamış cəhətlərini kəşf etmişdir. Dahi şairin mənəvi təsir dairəsi əsrdən-əsrə məhz buna görə genişlənir, oxucularının sayı artır, Nizami yaradıcılığına, onun böyük irsinin tükənməz xəzinəsinə müraciət edən şairlərin, yazıçıların, rəssamların, musiqiçilərin, heykəltəraşların sırası böyüyür. Bu da qanunauyğundur, çünki dahi şair və mütəfəkkir elə müqəddəs fikir və arzuları, qəlbin elə böyük duyğularını əks etdirmişdir ki, nə qədər ki, bəşər mədəniyyəti, zəka və bədii yaradıcılıq mövcuddur, onlar da əbədi yaşayacaqdır.

QAYNAQLAR

1. Bayram Apoyev. Nizami Gəncəvi irsindən pədaqoji prosesdə istifadə işinin sistemi. Bakı, Mütərcim, 2012, 212 s.
2. Nizami Gəncəvi. Sirlər Xəzinəsi. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 264 s.
3. Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə. İqbalnamə. Bakı, “Lider nəşriyyat”, Bakı, 2004, 256 s.
4. Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 336 s.
5. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Bakı, “Lider nəşriyyat”, Bakı, 2004, 288 s.